

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

PROBLEM DUŠE

Vladimir Merćep, *Problem duše*, Biblioteka Crkve u svijetu, Split, 1974.

Domagoj Šubić

Kao i uvijek i danas se pred čovjeka postavljaju razna pitanja i problemi. Ima ih, kako znamo, na svim područjima. Stoga se nije čuditi da ih ima i u teologiji. I teologiju moramo promatrati kroz ljudsku prizmu pogleda i shvaćanja, novih traženja i ispravljanja. I naravno u tom traženju i produbljivanju, dotično ispravljanju, i teologija se služi znanstvenim metodama, računa s postavkama i pretpostavkama, sigurnim utvrđenim istinama i radnim hipotezama. Dakako, kao i u svim drugim područjima i u teologiji ljudski um uvijek traži nove vidike, dublje spoznaje, obuhvatnija načela. Nemoguće je — bilo bi nerazumno — zastati i samozadovoljno uživati u dojučerašnjim dostignućima. A dokle god čovjek bude mislio — sam će uvažno otvarati nova pitanja, i time stvarati nove probleme. Primicat će se, znamo, manje ili više istini, ali je nikada neće u potpunosti posjedovati. Istina, naime, nikada neće biti toliko ljudski očita i potpuna da bismo se mogli zadovoljiti »posljednjim« odgovorom. To čini i činiti će da se ljudska mudrost i istina neprestano nadopunjuju, osvijetljaju i iznova proučavaju. — Takav je naš ljudski položaj.

Nije se dakle čuditi da se danas, uostalom kao i dosada, neprestano vrtimo oko davno postavljenih i, rekao bih, stotinu puta riješenih pitanja. Pa i temeljnih pitanja. Jedno od takvih jest upravo pitanje ljudske besmrtnosti ili, običnije rečeno, pitanje ljudske duše. Važan je to teološki problem, i ne samo teološki! Od njega ovise odgovori na mnoga druga pitanja.

Možda će se nekome činiti čudnim što se toliko puta ponovno i ponovno pokreće to pitanje. Meni je, naprotiv, čudno da se — unatoč njegovoj važnosti — danas tako malo govori i piše (posebno u nas) o tom opće ljudskom pitanju i problemu, problemu duše.

Zahvalni smo stoga autoru knjige *Problem duše* dru Vladimiru Merćepu i našoj hrvatskoj reviji *Crkva u svijetu* u čijoj se nakladi u vrlo skladnoj grafici i opremi pojavila Merćepova knjiga.

Povod je ovoj raspravi očito istoimena knjiga francuskoga profesora sa Sorbone Claudea Tresmontanta. To nas je potaklo da ozbiljno proučimo i Tresmontanovu studiju *Le problème de l'âme* (Ed. du Seuil, Paris, 1971). I jedna i druga rasprava slijede isti raspored, bave se istom problematikom. No dok se francuski filozof više zadržaje na povijesnom pregledu ljudske misli o duši i novijim biologijskim shvaćanjima fenomena ljudske duhovnosti i spoznaje, naš

se hrvatski autor, uz brojne primjedbe na Tresmontantova, uglavnom kršćanska, shvaćanja, najviše zadržava na hebrejskoj antropologiji i opširnijem tumačenju biblijskog poimanja čovjeka i njegove besmrtnosti, njegove duhovne komponente, duše.

No kako i sâm dr Merćep spominje, bitan su povod njegovoj raspravi aktualnost spomenutoga pitanja i noviji različiti pristupi i gledišta biblijskoj antropologiji, te time i samom problemu duše. To je očito bio razlog da je više prostora posvetio egzegetsko-biblijskom izlaganju nego čisto filozofskim i biološkim pitanjima problema duše.

Nakon kraćeg Uvoda u Merćepovoj knjizi slijede četiri poglavlja prema istoimenoj Tresmontantovoj studiji: 1. *Kratka povijest problema duše*, 2. *Supstancijalnost duše*, 3. *Problem besmrtnosti duše* i 4. *Problem uskrснуća tijela*. Iza svakog poglavlja, u kojima naš pisac prati Tresmontantove poglede, slijede *Kritički osvrti*, u kojima se Merćep kritički osvrtne na izlaganja francuskoga profesora i nekih modernih egzegeta, te obrazlaže svoja stajališta i shvaćanja.

U prvom poglavlju, u kojemu se iznose pogledi raznih filozofskih škola o čovjeku, odnosno o duši ili, bolje, o pojedinim antropologijama tijekom ljudske povijesti, Merćep teži za bitnim lučenjem dviju sfera u čovjeku: biološke i psihološke. »Zacijelo«, zaključuje autor *Problema duše*, »sve što je u čovjeku biološkog, organskog, tjelesnog reda ujedno je i psihološkog, tj. ima počelo u duši, ali se nipošto ne može reći, da je sve ono što je u čovjeku psihološkog reda ujedno i biološkog, jer ljudska duša ima i duhovnih moći, i duhovnih funkcija, koje nisu biološkog, organskog i tjelesnog reda« (11—12).

U skladu s tim lučenjem tjelesnog od duhovnog Merćep se upušta u sustavnu analizu hebrejske antropologije, u kojoj — suprotno Tresmontantovu stajalištu — otkriva »neki naravni dualizam« (13). Navodeći iscrpno suvremene egzegete i pojedine svetopisamske tekstove, naš pisac potvrđuje mišljenje da su Židovi, uza svu jedinstvenost ljudske osobe, čovjeka, ipak u njemu razlikovali dva elementa: duhovni i materijalni. Brojni su navodi koji na to upućuju. No svjestan da se poneki biblijski tekstovi mogu tumačiti i u smislu nerazdvojive osobne jedinstvenosti čovjeka, dr Merćep — iako sustavno opravdava svoje stajalište (usp. str. 12—32) — uvjerljivo postupa kad minimalistički zaključuje: »Stvarno, neki naravni dualizam oduvijek je naučavala hebrejska antropologija, barem konkretno i implicitno« (13). Ili: »teško je u Matejevu tekstu (10, 28) ne pronaći nauk o nekom naravnom dualizmu u čovjeku« (21).

Drugo poglavlje Merćepove knjige raspravlja o *supstancijalnosti duše*. Ponovno naš autor izlaže Tresmontantova gledišta. Nakon toga se, po svojem običaju, osvrtne na neke prijeporne točke. Dr Merćep smatra da problem duše nije moguće rješavati samo biblijskim putem. Nužno je filozofsko zaključivanje, naglašava on.

Struktura bića o kojoj govore biolozi, potvrđuje naš pisac, djelo je duše, formalnog principa supstancijalnog jedinstva u živom biću, ali se sama duša ne može poistovjetiti sa strukturom. Ona je životni princip koji organizira strukturu bića. »Ona prožima svaku i najmanju česticu materijalnih elemenata tako da ništa ne ostane što ne bi bilo njome oživljeno« (37). S obzirom na supstancijalnost duše, Merćep u stvari prihvaća i zastupa Tominu postavku da je duša »principium incorporeum et subsistens« (usp. S. t., I, q. 75. a. 2). Pripisujući duši duhovne funkcije u našem životu te funkciju životnoga principa koji organizira i oživljuje materijalne elemente u naše tijelo, Merćep odbacuje tezu o »nesvjesnoj inteligenciji« u čovjeku i pretpostavku »prema kojoj bi u nama djelovala neka stvaralačka inteligencija i organizirala naše biokemijske i biološke čine« (37).

U poglavlju o *besmrtnosti duše* naš pisac istom metodom izlaganja i stanovitog kritiziranja potvrđuje istinu o besmrtnosti duše. Njemu je, očito, mnogo lakše potvrditi i dokazati bespremnost nego Tresmontantu, koji — iako zastupa istu misao — ne gleda na čovjeka u svjetlu tradicionalnog dualizma, te tako, barem metodski, otežava odgovor i rješenje. Kako Merćep izričito zastupa dualizam u čovjeku, on u duhovnom principu, duši, vidi osnovni razlog čovjekove

besmrtnosti. Duhovne moći duše, posebno sposobnost spoznaje, siguran je jamac, smatra naš pisac, ljudske besmrtnosti i trajne egzistencije duše.

U stvari i Tresmontant i Merćep prihvaćaju Tomine razloge za besmrtnost duše, to jest njezinu duhovnu narav, jednostavnost i osnovnu težnju za vječnim životom, ali se razilaze i razlikuju kad pristupaju teološkom tumačenju. Dok Tresmontant drži da bi besmrtnost duše u neku ruku bio novi Božji dar, Merćep naglašava teološku postavku da je taj dar već dan u naravi duše: jednostavna, duhovna narav duše uključuje njezinu besmrtnost. »Bog može«, kaže Merćep, »nešto stvoriti i dati mu svojstva koja sama po sebi iziskuju besmrtnost« (43). To je, tvrdi on, očito slučaj s ljudskom intelektualnom dušom. Ljudska je duša, dakle, po svojoj naravi besmrtna.

U vezi s besmrtnosti duše, dr. Merćep u četvrtom poglavlju raspravlja i o *uskrснуću tijela*. To je u stvari egzegetska rasprava o pojedinim biblijskim tekstovima, koji ne samo potvrđuju prekogrnbni život, nego također utvrđuju i istinu o tjelesnom uskrснуću mrtvih. Ovdje se, naravno, nalazimo na području vjere, izravno na biblijskom terenu. Naš autor ulazi u određene rasprave s pojedinim misliocima i egzezetima koji, ističući jedinstvo osobe prema židovskoj antropologiji, ne vole govoriti o dualističkoj prirodi čovjeka i posebnom uskrснуću tijela. Dr. Merćep navodi jasne tekstove iz Sv. pisma i tumačenja suvremenih egzegeta koji ostaju na tradicionalnom razlikovanju »duše« i »tijela«. U skladu s tim Merćep brani staro kršćansko vjerovanje da će i tijelo koje je položeno u grob, lešina, jednoga dana, na kraju vremena, uskrsnuti i sjediniti se s dušom koja je, kako smo prije naveli, po svojoj prirodi besmrtna.

U ovom se poglavlju, čini se, najviše razilaze Tresmontant i Merćep. No u biti i jedan i drugi priznaju vjersku istinu o prekogrnbnom životu i o uskrснуću; samo to uskrснуće drugačije shvaćaju i u različito doba postavljaju. Naime, dok francuski profesor u skladu sa svojim poimanjem biblijske antropologije ne luči jasno »dušu« i »tijelo«, te u tom smislu i ne zastupa jasno uskrснуće tijela u tradicionalnom kršćanskom shvaćanju, Merćep jasno naglašava dogmu uskrснуća tijela, uskrснуće lešine. Točnije rečeno, Tresmontant drži da se uskrснуće zbiva odmah nakon ovozemaljske smrti: kad svaki čovjek ulazi u vječnost i odmah uskrisava na drugi život kao cjelovita osoba; Merćep pak ostaje vjeran kršćanskom stajalištu, zasnovanu na novozavjetnim tekstovima, da duša živi samostalno nakon zemaljske smrti, a da tijelo uskrisava na kraju vremena i sjedinjuje se s njom (71—73).

Nakon spomenuta četiri poglavlja dr. Merćep u svojoj knjizi dodaje novu studiju: *Stajalište prema novozavjetnim spisima*. To je, kažemo, nova radnja koja se skladno nadovezuje na spomenutu problematiku i egzegetske pristupe i gledišta. Ponovno se redaju različita mišljenja i kritike, dotično lučenje pojedinih stanovišta i njihovo kršćansko valoriziranje. Jasno je da naš autor izvršno poznaje suvremenu egzegezu; no njegove su pozicije vjerne sigurnom kršćanskom tumačenju i osnovnom smislu pojedinih »spornih« tekstova. Možda bismo mu mogli prigovoriti da ne uzima uvijek u obzir novija a slobodnija tumačenja značajnih biblicista, ali nam on može odgovoriti, kao što uostalom obilno i navodi, da su mnogi poznati egzegeti na njegovoj strani.

U svojem pristupu novozavjetnim spisima dr. Merćep je objektivist; on zabacuje demitologizaciju i pretjeranu kombinatoriku povijesti redakcija, drži se osnovnoga smisla i ne odstupa od povijesnog sadržaja, ako za to nema unutarnjih svetopisamskih razloga. Stoga ostaje na postavci da su se događaji iz Isusova života stvarno zbili, a riječi, iako ne moraju uvijek biti »ipissima verba«, da su doista izrečene. Prema tome naš autor, u skladu s umjerenim katoličkim pristalicama povijesti oblika i povijesti redakcija, ne dopušta da bi prvotna kršćanska zajednica, u cilju katehetske pouke, kreirala i podešavala riječi i događaje koji se odnose na Isusov život (82—83).

Merćepova je studija, spomenimo još, vrlo lijepo opremljena, snabdjevena je stvarnim kazalom; stilski i tehnički skladno djeluje i lagano se čita; jasna je. Iznošenje raznih gledišta i mišljenja, te česti navodi, bilješke i suočavanja

suprotnih stajališta — daju ovoj raspravi potrebnu dinamiku, uprisutnjuju i osuvremenjuju *Problem duše*.

Već smo izrazili svoju zahvalnost dru Merćepu na ovom radu koji obogaćuje našu hrvatsku teološku liturgiju. Pa ipak moramo napomenuti da je šteta što nije bio mnogo iscrpniji i, rekao bih, samostalniji. U ovo naše doba bio bi nam potreban mnogo opširniji pristup problemu duše. Unatoč vrijednosti koje se ne smiju zaobići, čini se da su našega autora ipak donekle sputavali egzegetski način izlaganja i neka vrsta polemike s Tresmontatom. Vješt u bibliističkom nizanju tekstova i autora, on nije pokazao jednaku vještinu u pristupu povijesno-filozofskoj i današnjoj misaonoj obradi problema duše. No ova naša kritička primjedba ne želi umanjiti vrijednost njegova rada, nego bi htjela potaknuti naše filozofe i teologe da bi sustavno obrađivali i produbljavali problem na koji se ovdje osvrćemo.

O samim egzegetskim tumačenjima dra Merćepa teško je nešto meritorno tvrditi, kad — kao što i on sam iznosi — mnogi tekstovi dopuštaju i drugačija tumačenja. No treba pohvaliti Merćepovu jasnu opredjeljenost i vješto obrazlaganje njegova stajališta, odnosno davno prihvaćenog kršćanskog vjerovanja. Iako je načelan i osobno duboko uvjeren u ispravnost svojih integrističkih pogleda, Merćep je također prihvatljiv i za mnoge »naprednije« egzegete. Jer, kad se sve prostudira i sravnja, onda doista uvjerljivo zvuči njegov zaključak: »Prema tome, Biblija naučava, barem implicitno, neki naravni dualizam u čovjeku, unatoč tome što stalno ističe jedinstvo ljudske naravi« (30). A upravo taj »naravni dualizam« Merćepu je odskočna daska za njegova shvaćanja i zaključke u pogledu čovjekove vječne sudbine.

Uspoređujući Tresmontantovu knjigu s Merćepovom te gledišta jednoga i drugoga, moramo ipak potvrditi da je i francuski profesor kršćanin i da kršćanski gleda na postavljeni problem. Iako se naš autor u mnogim točkama s njime ne slaže, rekao bih da njihova razilaženja nisu tako bitna, jer jedan i drugi prihvaćaju besmrtnost duše i prekogrnbni život čovjeka. Koliko god se razilaze u pojedinim egzegetskim, pa i teološkim tumačenjima, u općem zaključku, dakle, nisu tako daleko jedan od drugoga. Tresmontant, u stvari, vrlo uvjerljivo, stručno i objektivno iznosi razna mišljenja ljudske povijesti o problemu duše; na mahove i sam pristupa tome problemu s nekom metodskom sumnjom, da bi ga u svojim zaključcima snažno potvrdio i kršćanski zasvjedočio za njegovo rješenje. »Smatramo«, kaže on, doista uvjerljivo, »da je duša supstancija, relativno neovisna od materije koju formira, i da nijedan dokaz, pri sadašnjem stanju stvari, ne dopušta zaključiti, kao što se to čini u suvremenoj filozofskoj literaturi, da je smrt anihilacija« (Le problème de l'âme, str. 198).

Koliko, dakle, možemo pohvaliti objektivnost francuskog autora i njegovo stručno poznavanje ljudske misli o problemu duše, toliko možemo pozdraviti i njegovo kršćansko svjedočenje i filozofsko obrazloženje kršćanskog gledišta o vječnoj sudbini čovjeka. Makar se u pojedinim egzegetskim i teološkim pogledima naš autor s njime ne slaže, mislimo da je ipak mogao više istaknuti pojedine točke i gledišta koja su im gotovo istovjetna i kršćanski prihvatljiva.

Uz spomenuta valoriziranja i primjedbe moramo na kraju potvrditi da nas je dr. Merćep zadužio vrijednom raspravom, važnim prilogom u tom delikatnom pitanju ljudske misli i ljudskog vjerovanja. Dvostruka je uloga njegova *Problema duše*: koliko je pouka i razjašnjenje, toliko je poticaj i putokaz da još temeljitije i svestranije pristupimo tome problemu.

●
Vladimir Merćep: *Problem duše*, biblioteka Crkve u svijetu, Split, 1974. Cijena 30 din. Narodžbe: Uprava Crkve u svijetu, Zrinsko-Frankopanska 14, 58000 Split.